

Эгембердиева А.А.

ЭНЕ-БАЛА ТЕМАСЫНЫН КЫРГЫЗ АЯЛДАР ПОЭЗИЯСЫНДА
ОРУН АЛЫШЫ

Эгембердиева А.А.

МЕСТО ТЕМЫ МАТЕРИ И РЕБЕНКА В ПОЭЗИИ КЫРГЫЗСКИХ ЖЕНЩИН

A.A. Egemberdieva

PLACES TOPICS OF MOTHER AND CHILD IN THE POETRY
KYRGYZ WOMEN

УДК: 82.0:894.341-1(04)

Кайсы гана акындын болбосун поэзиясында эне-бала темасы сөзсүз орун алат. Бул макалада С.Абдыкеримова менен Жеңижоктун "Балам жок" аттуу ырларынын көркөмдүк-эстетикалык, стилдик бөтөнчөлүктөрү талдоого алынат жана Н.Жетикашкаева, Н.Жүндүбаева, Ф.Абдалованын аталган темадагы ырлары дагы анализденет.

The topic of mother-child is undoubtedly intrinsic to poetry of all the poets. This article is aimed at analysis of artistic, esthetical and stylistic peculiarities of the collection of poems "I have no child" created by S. Abdykerimova and Jenyok as well as analysis of the poems of N. Jetikashkaeva, F. Abdalova and N. Jundubaeva on the given topic.

Кыргыз аял акындарынын ыр, поэмаларын карай келгенде аларда негизги орун эне жана бала темасына берилээри байкалат. Мунун өзү аталган теманын алардын жан-дүйнөсүнө, табиятына көбүрөөк жакындыгы менен түшүндүрүлөт. Акын С.Абдыкеримованын тагдыр жолун анын ырларынан көрүүгө болот: Отуздан жашым өткөнчө, Ойлодум бала көрөм деп, Баланын көрбөй дидарын, Бул бойдон кантип өлөм деп.// Кыялым бала ойнотуп, Кубанып далай сүйүндүм. Ашкан соң кырктын бешинен, Амалсыз анан түңүлдүм./ Түңүлүп үмүт үзүлдү, Туткактап муңзар ичимди. Ындыным өчүп үшкүрүп, Ысык жаш жууду жүзүмдү./ Чымын-чиркей, чымчыкта, Чырмалып жүрөт миң дана. Эрмексиз нечен мендейди, Ээрчисе кантет бир бала.//Эмчегим ийип дирилдеп, Эне болуп көрбөдүм. Жалындап күйүп жүрөгүм, Же, баласыз күнтө көнбөдүм.//... Асман-жерди көтөрүп, Ааламды баккан нур дүйнө. Телегейин тең көрүп, Тегиздик кылдың сен кимге?//Көңүлсүз сүйлөп көнгөндөн, Кекилик жакшы тордогу. Кокоюп жалгыз жүргөндөн, Куу арча жакшы тоодогу" (3.57-58-66.).

Бул ырды Жеңижоктун "Балам жок" деген айтылуу ырынан төмөн турат деп ким айта алат? Акыркы эки куплеттеги салыштыруу кимдин дагы болбосун жүрөгүн титирете турган, акындын өзүнүн көкүрөгүн тешип, сызылып чыккан арманы эмей эмне? Бул арман Жеңижокто төмөнкүдөй берилет: "Аргымак жалы кайрылса, Тармал эмей эмине? Артында бала калбаса, Арман эмей эмине?// Кайрылышта мүрзөмдү, Кайрылып барып ким көрөт, Кайгырып жашын ким төгөт? Бурулушта мүрзөмдү,

Бурулуп барып ким көрөт? Бур-курап жашын ким төгөт?//Ак куурайда муун жок, Аркамда калган уул жок. Көк куурайда муун жок, Көтөрүп баккан уул жок" (7.302-303-66.). Тышынан бир окуган адамга ыргагы, кайрыгы бирдей бул ырлар бир эле мунду мундап жаткандай көрүнөт. Ичине үңүлө келгенде биринчи ырда бала жоктуктун арманы деталдаштырылып, анын аял заты тарабынан айтылып жатканы ичиндеги акыркы саптарынан айкын болот. Же-ңижоктун ырындагы арман адатта артында тукум улаар туяк калтырууну милдет туткан эркек адамдын арман-нын чагылтат. Акын аял үчүн көргөн баласы уул болот беле, кыз болот беле, айырмасы жок. Дегинкиси эмчеги дирилдеп ийип, бала эмизип, энелик ырахатты көрбөгөнүн арман кылат. Ал эми Жеңижокто кыз эмес, артында калган уул жок экендиги баса көрсөтүлүп жатат. Кыргыз дүйнө таанымындагы тукум улоо түшүнүгү, милдети билинбей эле Жеңижок акындын подсознаниесинде орун алган. Ал аял затына караган-да өзүнөн кийин тукум калтыруу милдетин энелик ырахаттан тереңирээк мааниде чагылтат. Башкача ай-тканда, энелик ырахат менен эркектик милдет бул жерде бет алышат. Ал эми баласыздыкты куу арчага, экинчи мисалда муунсуз кек куурайга салыштыруудагы ойлоо, кабылдоо, ойду берүү окшоштугу аял же эркек адам тарабынан айтылып жаткан арман жөнүн эмес, кыргыз дүйнө таанымындагы жалпы образдык систе-манын үлгүсүн көрсөтөт.

С.Абдыкеримованы аталган тема, болгондо дагы өзүнүн баласыздыгы, балага болгон зары туурасында-гы саптары кийинки китептерине чейин чыгармачы-лыгындагы кызыл сызык катары үзүлбөй коштоп жүрүп отурган. "Ай асманда чабыттап, Асмандап учкан тынар да. Балапан чайкап бакпаса, Бактысыз жан-дай булар да.//Көргөндүн көзүн талдыртып, Көкөлөп өскөн чынар да. Боорунда чырпык болбосо, Бас тартып турат булар да.//Ай кылайып чыккандай, Аялдын бала чырагы. Баласыз жүрсө муңайып, Баарыдан кый-ын бу дагы" (4.14-15-бб.), - деп жапырт жарык маанай-луу ырларды көзөп өткөн муңайыңкы бул ырда акын жеке кайгы-касыретин тымызын туйгузган. Эне болуу бактысынын буюрбагандыгы акындын буга чейинки да, андан кийинки да ырларында астырт камтылып, баамчыл окурмандын көзүнө урунат. Бирок жалпы советтик жыргалдуу замандын фонунда акын ал кайгысына деле кайыл болуп чыга келет.

Советтик заман демекчи, бул өңүттө Н.Жетикаш-каева туурасында дагы айтаар сөзүбүз бар. Акын туурасында дагы бир таланттуу акын Салтанат Орозобе-кованын: "Нуркамалдын ырларын окуп жатып бүтүндөй доордун. летописин барактап олтургандай туясың. Көкүрөгүңдө оту бар, жалыны бар акын гана доордун үнүн уга билет. Нуркамал ошол бийиктиктеги акын. Бирок, таберик болуп калган ыр дүйнөсүнөн бөлөк дагы көрүнбөгөн, өксүк дүйнөсү өзү менен кошо кеткендей туюлат. Нуркамалдын керт башындагы оор трагедиясынан улам үшул ойго келем... Адатта акын кайгыны, жалгыздыкты өз поэзиясынын кудурети менен жеңет эмеспи. Чоң тагдыр чоң поэзияны жараткандай, Нуркамалдын өмүр тагдырын коштогон ал ырлар кайда деген суроо саласың... Неси болсо да Нуркамалдын бул табышмагы, өксүк ыры өзү менен кошо кеткендей. Акындык, аялдык жүрөгү канчалык назик болгону менен, анын ар-намыска бек, кайраттуу жан экенин ырларынан туясың. Аз, саз жазылган өмүр жөнүндөгү ырларынан ушул кайратты туясың" (5.65-66-66.), - деп жазганы бар.

С.Орозобекованын Нуркамалдын өзү менен кеткен өксүгү жөнүндөгү бул ою адабияттагы соцреализм деген түшүнүктүн биз азыр түшүнүп жаткан залакасы болушу толук мүмкүн. Анткени Нуркамал акындын жеке керт башындагы арманы менен кайгы-касырети чын эле заман картинасынын аркасында калып жатканы көрүнөт. Биздин пикирибизде акындын бөбөк темасындагы ырларынын катарында сөзсүз өзүнүн баласыздыгы жөнүндө жаралган бир нече ырлар турушу мүмкүн болчу. Ал эле эмес, өзүнүн айыккыс дартын сезип-туйган акын өмүр-өлүм темасында дагы нечен толгонгон болушу мүмкүн, бирок мындай мазмундагы ырлары окурманга жеткен жок. Бул да болсо кыздар поэзиясынын көмүскөдө калган "актай бара-гы" катары бааланууга тийиш.

Н.Жүндүбаеванын "Алгачкы жаңырык" (1960) аттуу биринчи китеби "Атаптын мерген элиги" аттуу ыры менен башталып, чаарчыгын эмизип турган эликти бала эмизген энеге салыштырат. Эненин балага болгон сүйүүсүн жаныбардын мисалында берет. Кийинки ыры "Энемдин белеги" деп аталып, ата-энесинин чакыруусу менен балалыгы калган ата үйүнө баргандагысы, балалык жылуу эскерүүлөрү, ата-энинин кызына болгон сагынычы, өзүнүн башка бирөөнө бүлө болуп кеткени менен аларга дагы эле бала бойдон туюлаары, энесинин "Эми буга неберемди терметкин" деп бешик бергени баяндалып өтөт да, ыр: "Деп энекем жалбарганда: "ка-ралдым" Кыял чымчып жалт ичимди карандым. Көз ал-дыма келе калды элеси Курсактагы тунгуч төрөөр баламдын" (6.6-6.), деп жыйынтыкталат.

Жогорку эки ырда берилген эне темасы бул китептин дагы бүткүл тулку боюнда кызыл сызык сыяктуу үзүлбөй жүрүп отурат. Ал бирде "алтындан казына жыйнап, ак эмгекти билбесең, ар түркүн асылды таап, аны бирок адамча кийбесең, айдай сулуу жарды таап, баркына жетип сүйбөсөң, энеден эркек туулуп, бирок эл керегине жарабасаң, кара

жаныңды бакканга ыраазы болсоң, ал жашоо эмес экендигин, жалкоо болуп көк тиктеп жатсаң, эне сүтүн актабагандык" экендигин айткан насаат катары, бирде бири өз энең, бири мекен энең катары, эки энеге милдеткердиги айтылат. Бул эки эне жөнүндөгү ой "Милдеттүүмүн", "Өкүнөм" деген ырларында катар берилет. Аталган тема бирде лирикалык кейипкердин өз кызына кайрылуусу, жалынып-жалбаруусу, ичи эзиле эркелетүүсү катары берилет. Бул жагынан лирикалык кейипкер кечээги муун менен эртеңки муунду бири-бири менен байланыштырган, туташтырган көпүрө элесин берет. Өткөнгө милдеткердик кандай жогору болсо, келээр муундун алдындагы милдет андан кем эмес. Өткөнгө болгон балалык сүйүү кандай жогору болсо, өзүнүн бүлөлөрүнө болгон энелик сүйүү андан ашса ашып, асты кемибейт. Мунусу менен акын турмуштун мыйзам ченемдүү өнүгүү ыраатын туюнтат.

Ал эми акын Ф.Абдалованын "Ай жарыгында" (1997) аттуу китебинде "Күн бала" аттуу поэмасы орун алган. Поэма эне болуу бактысынын алдында турган аялдын ички кубанычын, төрөлө элек наристесине болгон мээримин, дүйнө алдындагы өзүнүн парызын чагылдырат: "Жүрөгүмдүн астына жүрөк бүттү, Жүз тамылжып, аялуу сезим үрктү. Колум менен өпкүлөп сонуркадым, Колум менен тыңшадым кош жүрөктү.../Кош жүрөктүү болупмун чогуу соккон, Эне сезип эзилдим Улуу Жолго. Өзүмө өзүм ичимден куттук ай-ттым, Бир керемет кубантып акты бойдо...//Өзүм үчүн жашаган күндөр бүттү, Карбаластап кам көрдүм Улуу Күнгө. Балам үчүн өзүмдү аяй түштүм, Башымды ий-дим мендеги тирүүлүккө..." (1.5-6.). Акынга эң ириде астейдилдик мүнөздүү. Ал кандай ойду айтып жатпа-сын, анын чындыгына окурман күмөн сала албайт. Анын үстүнө аял гана сезип, аял гана туя турган адаттан тыш сезимди акын жеткилең түшүндүрөт. Акындагы сезимдердин кылдаттыгы, ийкемдүү музыкалуулук, тереңдеги жан дүйнөлүк санаркоолордун ачылып берилиши акындын жараткан ырын аял адам гана жарата ала тургандыгын көрсөтөт. Анын бул ырысыз аял затынын кош бойлуу кездеги эмоционалдык абалын сезүү башкалар үчүн кыйынга турмак. Акын жигит-тердин ичинен кандай гана чебери болбосун, ал лирикалык кейипкерин кандай деп сүйлөтпөсүн, аялдын ушул көз ирмемдик бактысын Фатима акынчалык ачып бере алмак эмес. Канчалык чеберчилик, канчалык таланттуулук жөнүндө сөз кылбайлы, аялдын аялдыкындай, эркектин эркектикиндей дүйнө таанымы, сезип-туюусу боло тургандыгын жокко чыгара албай турган чындык бар. Ушул ыр анын бир мисалы.

Ф. Абдалова дегеле кайсы темада ыр жазбасын, анын саптары авторунул аял зат өкүлү экендигин айгине туйгузат. Бул өңүттө адабиятчы Л.Үкүбаева акындын "Эсимде" (2011) аттуу китебине жазган баш сөзүндө буларды айтат: "Ф.Абдалова - дайыма чымырканып изденген, поэзияны тагдыр катары тутунган, өзүнүн аялдык, энелик жүрөгү эмнени сезсе, эмнени туйса, эмнеге түйшүктөнсө, эмнеге кубанса ошолор гана жөнүндө жазып, ырларына

жашырбастан сырларын ачып, сырлары анын ырларын ого бетер көрктөндүрүп, изгилигин арттырган акын" (2.3-4-66.). Адабиятчы таасын белгилегендей, Ф.Абдалова акындык жүрөгү сез-ген нерселерди аялча айтып, аялча сүйлөтөт дагы, анысы жалпы адам затын кайдыгер калтырбачу бийик ой-лорго айланат.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз аялдар поэзиясында эне-бала темасы негизги темалардын бири катары орун алган. Кайсыл гана аял затынын чыгармачылыгына жүз бурба, бул тема сөзсүз жолугат. Биз жогоруда ошол теманы үч башка ракурста чагылткан үч башка таланттуу аял затынын ырларын бердик. С.Абдыкеримовадагы баласыздыкка байланыштуу арман, Н.Жүндүбаева менен Ф.Абдаловадагы эне болуу алдындагы бактыны сезүү, ошондой эле Жүндүбаеванын ырларында астырт байкалгандай, адам гана тургай ар бир жаныбар өз баласын энелик мээрим менен сүйө алаары туурасындагы таасын ой - аталган теманын мазмунун түрдүү жагынан ачат. Аталган тема алардын гана калеминен өз ажарын табаары талашсыз

болчу. Анткени биз жогоруда белгилегендей, аял жана эне катары алар гана сезе алчу сезимдик абалдарды каршы жыныстын өкүлдөрү эч убакта жеткилең сезип туя билбегендигине эч ким күмөв сала албайт.

Адабияттар:

1. Абдалова, Ф. Ай жарыгында [Текст] / Ф.Абдалова. Б.: Кыргызстан. 1997. -116 б.
2. Абдалова, Ф. Жүрөктөгү шамал [Текст]/ Ф.Абдалова. - Б.: Кыргызстан. 2001. 208 б.
3. Абдыкеримова, С. Таланттолкуну [Текст]/ С.Абдыкеримова. - Ф.: Кыргызстан. 1988.- 104 б.
4. Абдыкеримова, С. Алтын күз [Текст] / С.Абдыкеримова. - Ф.: Кыргызстан. 1969.
5. Аялзатка таазим [Текст]. - Б., 1996. - 146 б.
6. Жүндүбаева, Н. Алгачкы жанырык [Текст]/ Н.Жүндүбаева. -Ф.: Кыргызстан. 1960.
7. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. 1-том [Текст]. - Ф.:Илим. 1987.- 821 б.

Рецензент: д.филол.н., профессор Байжигитов К.